

BBC 84, PÅSKENUMMER: ER DET EN SYND Å SNAKKE OM «ATFERD»?

Begrepet atferd brukes mye, og er temmelig akseptert. Det snakkes om helseatferd, risikoatferd, trafikkatferd og mye annen atferd. Det utdannes atferdsvitere, og atferdsmedisin er en anerkjent disiplin. Det er til og med noe som heter Atferdssenteret (som lyder for generelt etter min smak). Men begrepet atferd har også vært kritisert, ofte fordi det har vært for snevert til å omfatte all menneskelig aktivitet. For mange betyr det *ytre* atferd som kan observeres av andre enn personen selv. Vi mener som kjent at atferd også omfatter det vi gjør «innvendig», som å tenke og føle, som for en stor del er skjult for andre. Når folk får høre at det er det vi mener med atferd, er mange enige i at begrepet rommer mye. En annen vanlig betydning av atferd er *problematferd*. Ennå hender det at noen henvises, eller at det treffes tiltak, på grunn av «atferd». Når vi forklarer at atferd er et generelt og nøytralt begrep, blir det ofte forstått.

Påske-BBC-ene har handlet om synder som vi erkjenner, og ber om tilgivelse for samtidig som vi må prøve å bli bedre mennesker. Men det hender at vi beskyldes for synder som vi knapt har begått. En slik synd er å snakke om atferd. Hvis det er en synd, er det alvorlig. Da blir det vanskelig å være atferdsanalytiker.

Å ta et påskeegg eller å bruke ordet atferd er neppe de største synder vi kan begå. Påskeeggene er for øvrig pakket inn i mine besteforeldres eggevarmere. Noen ganger kan det vel også være en god idé å pakke litt inn det vi sier, men ordet atferd ser jeg liten grunn til å legge skjul på.

Om de ikke direkte sier at det er en synd å bruke det, så vil mange innenfor traume-psykologi og barnevern fjerne ordet atferd. I Stavanger Aftenblad 23. september i fjor flesket Dag Ø. Nordanger, psykolog ved RVTs (Ressurssenter om vald, traumatisk stress og sjølv-mordsførebygging), til. Bakgrunnen var en uheldig barnevernsak, «Glassjenta», der fylkesmannen i en tilsynsrapport hadde tatt til orde for å fjerne atferd fra barnevernets ordbruk. Psykologen spør om atferdsbegrepet fører noe godt med seg, og om det en levning fra da man tenkte at barns utvikling handlet om å lære å «oppføre seg» gjennom disiplinering, oppdragelse, grenser og konsekvenser. Psykologen mener at barn med vonde erfaringer kan føle seg

truet, og reagere med kamp eller fluktreaksjoner, og at slike reaksjoner ikke er «utagering» eller «problematferd». Vi er skapt slik for å klare oss når vi føler frykt, og er alene i en følelsesmessig smerte. Reaksjonene er hensiktsmessige. Utfordringen i omsorgen for unge med slike vansker er å se «bak» atferden, fordi det inviterer til noe annet enn det som slår imot oss. Hvis en ungdom ikke gjør farlige handlinger når han eller hun føler seg trygg, hva vil da redusere sjansen for å gjøre slike handlinger igjen? Psykologen mener at utrygghet bare kan lindres av trygghet. Den som er livredd, kan ikke oppdras eller grensesettes til å bli trygg. Psykologen mener at atferdsbegrepet er unyttig når poenget er å se bak atferden. Når man lykkes med det, er det på tross av atferdsbegrepet.

Psykologen har mer. Enda verre er det at «atferdstenkningen» kan allieres med krefter som oppstår når vi føler avmakt, og ikke får den respons som vi mener at vi fortjener, særlig når tenkningen legitimerer grenser og konsekvenser. Mennesker har lett for å gjengjelde det vi møtes med. Bruker noen makt mot oss, er det naturlig å bruke makt tilbake, eller å «møte smerte med smertebaserte tilsvær», som en annen psykolog kaller det. Da kan faglig legitimitet for maktbruk være god å ha. Den viktigste motkraften mot slike prosesser er større vekt på å forstå barns behov, uttrykksformer og språk. I stedet for å snakke om atferd, er begreper fra traumefeltet, som stress- eller alarmreaksjoner, mer presise. Psykologen begrunner det knapt, men mener også at atferdsdiagnoser ikke anerkjenner det som traumatiserte barn er påført, og at ord som unge selv bruker, som ensomhet, tristhet, redsel, fortvilelse, innestengthet eller desperasjon, er god nok guide til det de trenger. Psykologen går langt i å ville fjerne diagnoser for atferdsforstyrrelser. Psykologen mener dessuten at å snakke om atferd ikke er en like-verdig måte å omtale andre på. Hvis en kollega ikke har det bra, er det det vi vil si, og ikke at kollegaen har atferdsproblemer. Også begreper som «atferdsinstitusjoner» og «atferdsregulerende tiltak» bør ut.

Utskjæringer på veggen på Urnes stavkyrkje i Luster. De viser kampen mellom ormer og andre onde krefter som man unnsnapp når man entret kirken. Vi må erkjenne at vi er i stand til å gjøre mye galt, men ikke alt vi gjør, er galt.

En doktorgradsstudent på Høgskolen i Lillehammer, Lena C. L. Westby, hev seg på. Hun hadde jobbet med RVTS Vest, og tvangsbruk hadde blitt eliminert ved å endre tilnærming fra fokus på atferd til fokus på stressreduksjon. Hun framhevet at traumesensitiv tilnærming, som RVTS Vest bruker, anser barns uforståelige atferd som smerteuttrykk. Gjennom en undrende og spørrende holdning til hva som ligger bak uttrykket, kan voksne se barnet som et menneske, i motsetning til en strukturert analyse av barnets atferd, og påfølgende «behandling» av atferden. Den første tilnærmingen anerkjenner barnet som subjekt og medmenneske.

Den andre objektiviserer barnet, og betrakter det som et vesen som skal tilpasse seg til normal-samfunnet. Å objektivisere barn og ungdom ved å plassere dem i konstruerte atferdskategorier, er imot hennes og skolens kunnskapssyn og verdigrunnlag.

«Kampen mot atferd» har vind i seilene. Barnehage.no skrev 29. september om en pressekonferanse i forbindelse med forslag til ny barnevernlov. Der ble det fortalt at lovutvalget hadde prøvd å gjøre loven mer tidsriktig, og brukt samtaler med barn for å luke ut vanskelige og stigmatiserende ord. Utvalgsleder Sørensen kunne fortelle at de hadde fjernet ordet atferd, til jubel fra de frammøtte.

12. oktober 2016 skrev Odin Bekkemellem om krav som Proffene og Forandringsfabrikken, som har medlemmer med erfaring med barnevern, hadde til ny barnevernlov. Et krav var «Atferd ut av loven», nærmere bestemt at «Ordet og hele tenkningen skal ut av loven. Atferd er bare et språk som forteller om hvordan vi har det inni oss. I stedet for å behandle uttrykkene våre, ber vi om at voksne snakker med oss om tingene som gjør vondt.» De synes det er fantastisk at ordet atferd tas ut, men er usikre på om også hele atferds-tenkningen tas ut. De vil ha kjærlighet inn i loven.

Angst og tristhet, to atferder så «gode» som noen, men som i seg selv ikke sier noe om hva som har skapt dem. De blir ikke mindre atferd selv om det skulle vise seg at traumer ligger bak.

Jeg skal kommentere det viktigste. Atferdsbegrepet er ikke en levning fra da barns utvikling handlet om disiplinering, oppdragelse, grenser og konsekvenser. Atferd er et nøytralt og generelt begrep. Det er alt fra slåing til gråt, overmot til unnselighet, dominans til underkastelse, løgn til ærlighet, hat til kjærlighet, manipulasjon til åpenhet, engstelse til trygghet, tristhet til glede og så videre så lenge vi orker. Atferd er et ubegrenset mangfold, og altså også å tenke og å føle. Å forbinde atferd med disiplinering er en snever og negativ oppfatning som noen skaper og opprettholder. Atferdsanalytikere bruker ordet atferd minst like mye i forbindelse med å lære ny, adaptiv atferd, som i forbindelse med å redusere problematferd.

De fleste er enige i at barn med vonde erfaringer kan føle seg truet og reagere med kamp eller flukt, at vi er skapt slik, og at reaksjonene er hensiktsmessige. Men er det dermed galt å kalle reaksjonene «utagering» eller «problematferd»? Det er problematisk hvis betegnelsene medfører umiddelbare restriktive og grensesettende tiltak uten forståelse for årsaker til atferden, men kan primitiv ukyndighet utelukke begrepet atferd? Hvordan kan ordet atferd, eller *problematferd*, hindre oss i å forstå atferden? Når vi snakker om *utfordrende* atferd, er det for å markere at atferden *utfordrer* omgivelsene og at den må møtes med tiltak som er basert på forståelse.

Like mange vil være enige i at vi må se «bak» atferden, og at det inviterer til noe annet enn selve atferden. Det er derfor vi atferdsanalytikere er opptatt av årsaker til atferd, og gjør «funksjonelle analyser» av den. Jeg har ikke tall på hvor mange ganger jeg har «gravd» i klientens historie, og det gjør de fleste av oss. Da hender det at vi finner hendelser som må kalles traumer. Hvis utagerende atferd skyldes utrygghet, vil atferdsanalytikere selvfølgelig prøve å redusere utrygghet. Vi er interessert i atferds foranledninger, i videste forstand, og ikke bare i konsekvenser. Mye atferdsanalytisk behandling går ut på å dempe eller fjerne slike foranledninger, inkludert forhold som skaper utrygghet, og det aller meste av atferdsanalytisk behandling skjer uten bruk av *negative* konsekvenser. Konsekvenser i form av for eksempel oppmuntring er vel ikke galt? At atferdsbegrepet er unyttig fordi poenget er å se bak atferden, er dessuten ulogisk. Det vi må «se bak», kan neppe være noe annet enn atferd – vi må observere atferd for å finne ut hva atferd skyldes. Vi må også se smerte og angst, som er atferd, for å kunne lindre det. Hva annet enn atferd kan gi grunnlag for bekymring som igjen kan føre til undersøkelser? Atferd, og til og med *ytre* atferd, er faktisk det eneste vi kan ta utgangspunkt i når vi skal forstå, og hjelpe.

Påsketuren trenger ikke å være så lang. En dagstur til Arkjølen holder lenge. Det er også et av de få stedene der det ennå serveres øl fra Hamar bryggeri.

At «atferdstenkning» kan bli alliert med avmakt, føre til at smerte møtes med smertebaserte tilsvær, og legitimere grenser og konsekvenser, er nok mulig, men hva er «atferdstenkning»? Det virker som det er å reagere med avmakt og restriksjoner. Det gjør kanskje noen, men jeg aksepterer ikke at slike reaksjoner skal utelukke begrepet atferd. Kall det heller «enkel tiltakstenkning» enn «atferdstenkning». At begrepet atferd utelukker å «forstå barns behov, uttrykksformer og språk», er tøv, av grunner jeg har vært inne på. Når det gjelder stress- og alarmreaksjoner, er de selvfølgelig atferd. Hvilket overordnet begrep er bedre?

Til atferdsdiagnoser ikke anerkjenner det som traumatiserte barn er påført, og at ord som unge selv bruker (se ovenfor), er en god guide til det de trenger, utelukker det ene ikke det andre. Det er uklart hva «atferdsdiagnoser» er, men hvis det siktes til psykiatridiagnoser, så finnes det diagnoser som omfatter traumer. Under «Tilpasningsforstyrrelser og reaksjon på alvorlig belastning» fins blant annet F43.1 Posttraumatisk stresslidelse og F43.2 Tilpasningsforstyrrelser. På den andre siden finnes det diagnoser som beskriver utagerende problem-atferd, som F91.3 Opposisjonell atferdsforstyrrelse, som heller ikke utelukker å lete etter hva som ligger bak. Å beskrive atferd er uansett ikke galt. Spørsmålet er hva vi gjør derfra.

At å snakke om atferd ikke er en likeverdig måte å omtale andre på, og at vi ikke vil si at en kollega som ikke har det bra, har atferdsproblemer, er det mye å si om. Få vil kalle angst, depresjon, stress og lignende for «atferdsproblemer», men dypere sett er problematferd all atferd som det er problem med. Stimming, angst, tristhet og så videre er både atferd og problem. Hvis kollegaen utagerer, så ville mange ha kalt det atferdsproblemer, men slike atferdsproblemer er lite forenlige med å være kollega med noen.

Et av lokallagets styremedlemmer i feiende flott påskemundur. (Bildet publiseres uten noen form for tillatelse.)

Jeg er enig i at begrepet «atferdsinstitusjoner» bør ut. Det må være stigmatiserende å bli «plassert» et slikt sted når atferd klinger så negativt. Ut fra et mer informert atferdsbegrep er begrepet for generelt. Også «atferdsregulerende tiltak» må brukes forsiktig. I forbindelse med utfordrende atferd hos personer med utviklingshemning kan det være berettiget når det gjelder enkle tiltak som å begrense tilgang til farlige gjenstander, men det blir lett for snevert.

Til Westby vil jeg si at det er ingen motsetning mellom en «undrende og spørrende holdning» og en «strukturert analyse». Strukturerte analyser blir best når vi har en undrende og spørrende holdning. Ingen historiske hendelser er oss i prinsippet fremmed. Forskjellige tiltak, fra stressreduksjon til mer grensesettende tiltak, må brukes ut fra hva man kommer fram til. Å anerkjenne som subjekt, og å objektivisere, er en forenklet dikotomi. Hvert menneske er bare ett subjekt; seg selv (se også BBC 30). Vi kan leve oss inn i andre, men kommer ikke utenom andres historie og atferd når vi skal forholde oss til andre, inkludert leve oss inn i andre. Westby har en morsom selvmotsigelse når hun skriver at uforståelig atferd er et smerteuttrykk. Da er vel atferden forståelig likevel? Westby har også en skrytehistorie om egne resultater. Det er det mange som har, også ut fra perspektiver som Westby må mislike.

Når det gjelder å fjerne ordet atferd fra loven, er det bra å høre på de som det lages en lov for. Men så langt jeg vet brukes ordet atferd i barnevernloven særlig i forbindelse med forebyggende virksomhet, der det står om ansvar for å avdekke omsorgssvikt, atferds-, sosiale og emosjonelle problemer tidlig, og i forbindelse med plassering og tilbakehold i institusjon uten eget samtykke, der det står om barn som har vist alvorlige atferdsvansker i form av alvorlig eller gjentatt kriminalitet og vedvarende misbruk av rusmidler. Hvis ordet ikke brukes på verre måter, ser jeg knapt problemet. Myndighetene er heller ikke enige med seg selv om bruken av

ordet. Kapittel 9 i lov om kommunale helse- og omsorgstjenester regulerer bruk av tvang overfor personer med utviklingshemning. I rundskrivet til kapittel 9 forekommer ordet atferd 147 ganger. Rundskrivet er fullt av atferdsanalytisk tankegods, og det står mye om å forstå hva problematferd skyldes, samt etikk. Ordet atferd fungerer utmerket. Er det noen som har blitt utsatt for overgrep, er det mennesker med utviklingshemning. Behandlingstenkning er endret, men atferd har ikke blitt kastet ut med badevannet.

Oppsummert er det neppe ordet atferd som er problemet, men ukulturer der mer eller mindre fagpersoner har brukt ordet atferd sammen med temmelig direkte tiltak som knapt har vært basert på vurderinger av hva problemer har bunnet i. De som er imot atferd, er vel imot ren grensesetting som ikke bygger på noen vurdering av årsaker til den unges atferd, det vil si behandling som også atferdsanalytikere er imot. Å fjerne ordet atferd vil være meningsløst.

Noen ganger virker det som alle som får hjelp fra barnevernet, er traumatiserte. Men for noen består nok traumer mest av fravær av krav og av en overdreven «tilbudsside», eller det vi kalte bortskjemning, det vil si en omsorgssvikt som skiller seg fra mer «tradisjonell» omsorgssvikt. Jeg har hatt klienter som har fått hjelp fra barnevernet, som ikke har vært utsatt for andre «traumer» enn foreldrenes utrolige unnfalighet. De har vært voldelige mot foreldre og søsken, og har utviklet psykopatiske trekk. Atferden har neppe bare vært et språk som har uttrykt smerter. Flere foreldre hadde blitt rådet til å «forstå barnet ihjel», og det gikk bedre da de begynte å sette grenser. Alt i alt kan det ha en «nedside» å forutsette at atferdsvansker skyldes traumer hvis det ikke er tilfelle. Jeg sier ikke at det er vanlig, men også den siden fins. Jeg har også vært borti at den unges genetiske utgangspunkt gis liten betydning. Ellers har jeg møtt mange innenfor barnevernet som har tenkt temmelig sofistikert om atferd. For meg er det uaktuelt å slutte å bruke ordet atferd, uansett sammenheng. Vi kommer vel heller ikke utenom at RVTS kan drive reklame for seg selv. Noen gjør det ved å lage stråmenn.

Fjellet i Valdres er ikke et dumt sted å være i påsken. Men påske er så mangt, og for eksempel noen rolige dager i bygda eller byen er heller ikke å forakte.

Noen synder må vi bekjenne. Det har forekommet tåpelig og overflatisk atferdsanalytisk behandling, og vulgært språk. Slike synder er litt av grunnen til noens oppfatninger om ordet atferd. Om det har skjedd oftere enn det har skjedd at man har bedrevet en overdreven eller falsk traumetenkning som har medført at klienten ikke har kommet av flekken, er en annen sak. Å vedkjenne seg synder er å legge seg «flat», men noen ganger er synden så liten at små justeringer er nok. Syndere er vi, men denne påsken kan vi stå oppreist. God påske.

6. april 2017

Børge Holden